

TALABALARDA NOTA O'QISH MALAKASINI RIVOJLANTIRISH ORQALI BADIY-ESTETIK IJROCHILIKKA ERISHISH

Muallif: Samatova Dilnoza Salaidinovna ¹, Omanqulova Shohida Nematillo qizi ²

Affilyatsiya: O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institute “Musika ta'limi” kafedrasida katta o'qituvchisi ¹, O'zbekiston-Finlandiya pedagogika institute “Musika ta'limi” kafedrasida dotsenti ²

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14467918>

ANNOTATSIYA

Maqolada cholg'u ijrochiligi darslarida talabalarda nota o'qish malakasini rivojlantirish orqali badiiy estetik ijrochilikka erishish mazmuni ochib berilgan. Shu bilan birga talabalarni cholg'u ijrochilik darslarida musiqiy ritm, eslab qolish va eshitish qobiliyati orqali badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishning tashkiliy pedagogik shakl va metodlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: nota, nota o'qish, notaga qarab ijro etish, ijrochilik malakalari, cholg'u ijrochiligi, estetik tafakkur, shakl, metod, tarbiyaviy ishlar, musiqiy ritm, eslab qolish va eshitish qobiliyati.

Notaga qarab ijro qilish murakkab jarayon bo'lib, u maxsus mashqlar yordamida o'zlashtiriladi. Notaga qarab ijro etish jarayonini kuzatadigan bo'lsak, unda qo'yidagi qismlarni ko'rishimiz mumkin: nota ko'rinishining talaba ongiga etib borishi; talaba ongida qanday harakatni amalga oshirish kerakligining aniqlanishi kerakli harakatlar yordamida berilgan notaning ijro etilishi. Notaga qarab ijro etish jarayonining qanchalik tez sodir bo'lishi nota ko'rinishini qabul qilib (anglab), kerakli harakatni amalga oshirish tezligiga bog'liq. Agar jarayonning biror qismi yaxshi ishlamas, notaga qarab ijro etishda ko'zlangan natijaga erishish qiyin bo'ladi. Notaga qarab ijro etishning murakkab taraflaridan biri shuki, musiqa asarining bir qismi ijro etilayotganda cholg'uchi keyingi qismini ko'rib, uning ijrosiga tayyorgarlik ko'rishga tayyorlanadi. Tajribasiz talabalar ko'p holda buning uddasidan chiqib olmaydilar natijada, ularning ijrolari uzilib qoladi. Diqqat-e'tiborni bir maqsadga qarata bilish notaga qarab ijro etishning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini ta'minlaydigan omillardan biridir. Notaga qarab ijro etish qobiliyatini rivojlantirishda quyidagi amaliy mashqlar yordam berishi mumkin; eng oddiy musiqa, boshlang'ich taktning birinchi yarmi ijro etilayotganda talaba o'z e'tiborini shu taktning ikkinchi yarmiga qaratadi. Xuddi shu usul asarning keyingi taktlarini ijro etishda ham qo'llanadi.

Mashg'ulotlar yordamida talabaga berilayotgan vazifa asta - sekin murakkablashtiriladi, lekin bu vazifa talabaning imkoniyatlari darajasida bo'lishi kerak. Sozandada notaga qarab ijro etish qobiliyatini rivojlantirish muammosi va uni hal etishga qaratilgan ko'rsatmalar musiqa pedagogikasida alohida o'rin tutadi.

Ko'zga ko'ringan ijrochi - o'qituvchilarning fikricha, notaga qarab ijro etish sozandaning kundalik mashg'ulotlari qatoridan o'rin olishi shart. Talaba muntazam ravishda notaga qarab ijro etish bilan shug'ullangan taqdirda turli davrga oid bo'lgan rang barang musiqa asarlari bilan tanishadi. Notaga qarab ijro etilayotgan musiqa asarlarining hammasi ham kelajakda talaba tarafidan yod olinishi shart emas, balki ular talabaning fikrlash, yangilik ochish va yangi, o'ziga ma'lum bo'lmagan taassurotlar bilan tanishish ehtiyojini qondirish uchun ijro etiladi. Notaga qarab ijro etayotgan sozandaning fikrlashi birmuncha faollashadi, uning musiqiy qo'llanmalarni qabul qilib olishi ma'lum darajada o'tkirlashadi. Shu bilan birga talaba notaga qarab ijro etayotgan musiqa asariga butun vujudi bilan beriladi va uning his-tuyg'ulari ham bu jarayonda bevosita ishtirok etadi. Bundan kelib chiqadiki, notaga qarab ijro etish mashg'ulotlari ijrochi repertuar, uning nazariy va amaliy bilimlarini boyitibgina qolmasdan, balki umuman musiqiy fikrlash jarayonining sifatini yaxshilaydi. Notaga qarab ijro etish talabaning umumiy musiqiy rivojlanishida eng samarali yo'llardan biridir.

Cholg'u ijrochiligi ta'limi o'z oldiga talabaning umumiy musiqiy qobiliyatini, professionalligini rivojlantirishni assosiy maqsad qilib qo'yar ekan, shubha yo'qki, notaga qarab ijro etish ana shu maqsadning amalga oshishida asosiy va maxsus vosita vazifasini bajaradi. Notaga qarab ijro etishning muhimligi tan olingan holda, amalda unga ba'zan keraklicha e'tibor berilmaydi. Albatta, notaga qarab ijro etishga qancha ko'p vaqt sarflansa, bu o'z navbatida, ma'lum ijobiy natija berishi mumkin. Lekin bu jarayonni tashkil qilishda ongli nazorat yo'lga qo'yilishi lozim. Tajribadan ma'lumki, sozandaning notaga qarab ijro etish qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning ichki eshitish qobiliyati ham shunchalik rivojlangan bo'ladi. Ya'ni bunday sozanda nota belgilariga ko'zi tushishi bilanoq shu tovushni ijrosiz eshita oladi. Demak, sozandadagi «ko'rish orqali eshitish» qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning notaga qarab ijro eta olishi ham shunchalik sifatli bo'ladi.

Tajribadan ma'lumki, musiqa asarini tinglashdan ko'ra uni ijro etish vaqtida eslab qolish osonroq ko'chadi. Sozandaning ijro harakati ham uning musiqiy xotirasini rivojlantirishga va mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, musiqa qo'llanmalarini eslab qolishda yagona ko'rsatma berib bo'lmasligiga va bu ishga har xil yondashish mumkinligiga ishonch hosil qildik. Eslab qolishni qaysi yo'l bilan amalga oshirish hal qiluvchi ahamyatga ega emas. Hamma gap musiqani eslab qolish ishining mazmuni, xarakteri va uslubidadir. Tushunib yod olingan materialning sifati anglamasdan yod olingan materialning sifatiga qaraganda ancha ustun bo'ladi. Xuddi shu qonuniyatni musiqa ijrochiligi sohasida ham ko'rishimiz mumkin. Agar talabaga ma'lum mantiqiy tartibda joylashgan tovush qatorini yodlash uchun berilsa, u vazifani unchalik qiynalmasdan bajarishi mumkin. Keyin esa shu tovush qatorning mantiqiy tartibini buzib qaytadan berilsa, talabaning bu tovushlari yig'indisini yodlashi ancha qiyin bo'ladi. Shunday qilib, musiqa asarini chuqurroq tushunish, uning badiiy mohiyatini, shaklini, xullas, asar muallifi nima demoqchi ekanligini to'laroq anglash musiqa asarini yodda mustahkam saqlanib qolishining asosiy shartlaridan biridir. Albatta, mohir sozandalarning kundalik mashg'ulotlarida ma'lum bir parchani o'n (xatto yuz) martalab takrorlash hollarini kuzatamiz. Lekin bunday takrorlashlar biri ikkinchisining aynan nusxasi bo'lmasdan, balki har bir takrorlash o'ziga xos badiiy yoki texnik izlanish bilan ajralib turadi. Mohir sozandalarning takroriy mashqlari ma'lum

darajada ijodiy harakatga ega va har bir takrorlashda bu mashqlar o'zining sifati bo'yicha yangi pog'onaga ko'tarilib boradi. Cholg'u ijrochiligi sohasida natija inson faolligi, ongli mehnati va faoliyatning maqsadga qaratilganligiga bog'liqdir. Musiqa ijrochiligiga o'rgatish musiqa xotirasini rivojlantirish uchun zamin yaratadi. Musiqa xotirasini mustahkamlash ustida talabning muntazam ishlashi xotiraning takomillashishini ta'minlaydi. Yirik musiqa asarlari yod olishda umumiydan xususiyga qarab xarakat qilish kerakligini ko'plab mashxur cholg'uchi - o'qituvchilar aytib o'tishgan. Boshqacha aytganda, musiqa asarining umumiy shakli va ma'nosini anglab olgandan so'ng alohida qismlarni o'zlashtirishga kirishish kerak. Bunday qismlarni o'zlashtirishga kirish kerak. Bunday qismlar nisbatan tugallangan va mustaqil bo'lishi zarur. Ijrochilik bo'yicha qiyin bo'lgan qismlarga ko'proq vaqt va e'tibor berish kerak bo'ladi.

Yod olish uchun ajratib olinayotgan qismlar o'zining hajmi jihatidan juda katta bo'lmasligi zarur. Ijrochilik va pedagogik tajriba ko'rsatadiki, asarni yod olishda undagi «ma'nodor» xarakterli o'rinlarga tayanish yaxshi natija berishi mumkin. Shuningdek, musiqiy fikr (faza)ning boshlanishi va tugashini aniqlab olish, o'ziga xos bezakli o'rinlarga e'tibor berish ham mustahkam yod olishga yordam beradi. Talabalarning ba'zilarida ko'rib eslab qolish qobiliyati rivojlangan bo'lsa, boshqalarda eshitib yodda saqlab qolish qobiliyati ustun turadi. Bu ikki salohiyat bir maromda rivojlangan talabalarni ham ko'rish mumkin. Asarni yod olishda qaysi usuldan foydalanishdan qat'iy nazar, muhimi, xotirada mustahkam saqlanib qolishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent.: O'zbekiston. 2021.– 464 b.
- Qudratov I. Odilov A. «Cholg'u asboblari ijrochilik ko'nikma va malakalarni shakllantirish», Uslubiy qo'llanma., SamDU., 2015 yil.
- Akbarov I. “Musiqa lug'ati”, Toshkent «O'qituvchi».. 1997 yil.
- Raximov Sh, Yusupov S. “Cholg'u ijrochiligi”. T., 2012 yil
- Samatova D. “Cholg'u ijrochiligi” (rubob sinfi) Samarqand 2023 yil